

BÁTHORY ORSOLYA

PRAY GYÖRGY EGY KIADATLAN EPIGRAMMÁJA

A budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratárában, a *Collectio Prayana* 65. tomusában, a 284v lapon találtam Pray György mindezidáig nyomtatásban meg nem jelent epigrammáját. A kötet eredetileg, 118. G. 18. jelzet alatt, a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár *Jesuitica* állományában volt 1996-ig.¹ A bencés rend ugyanis ebben az évben adott át néhány Pray-kéziratot a pesti bibliotékának viszonzásul a *Pannonhalmi Evangelistarium*ért.²

Az említett tomusban vegyes tartalmú autográf iratokat találunk, így többek között néhány kiadásra szánt mű cenzúrapéldányát, a már kiadott munkákról szóló német nyelvű kritikák másolatait, valamint epigrammákat, amelyek *Diversa epigrammata* cím alatt szerepelnek a 267–270. leveleken.³ Témáik az 1790-es évek bizonyos bel- és külpolitikai eseményei, így az 1790–91. évi országgyűlés, II. Lipót általános amnesztia rendelete, illetve a francia forradalom és a koalíciós háborúk egyes történései. A most közölt verset 28 lappal hátrébb, egy, Izdenczy Józseftől Praynak címzett levél utáni üres lap hátoldalán találtam. A kötetben belüli elkülönülése a többi költeménytől valószínűleg azzal magyarázható, hogy apropója még egy II. József uralkodása alatti eseménnyel, Belgrád 1789. október 8-i bevételével hozható kapcsolatba. A Habsburg birodalom régóta várt katonai sikere előtt Pray egy kiseposszal (*poemationnal*) tisztelgett, melyet ugyancsak Szörényi László mutatott be egy 2006-os tanulmányában.⁴ Pray vélhetőleg a 917 hexameteres alkalmi eposz írása idején vethette papírra ezt a két disztichonból álló verset.

¹ A kötet tartalmát lásd SZABÓ Flóris, *A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kézirat-katalógusa: 1850 előtti kéziratok*, Bp., OSZK, 1981 (Magyarországi egyházi könyvtárak kézirat-katalógusai – Catalogi manuscriptorum, quae in bibliothecis ecclesiasticis Hungariae asservantur, 2), 169, 988. tétel.

² A könyvtárközi megállapodásra a Főapátsági Könyvtár igazgatóhelyettese, Ásványi Ilona hívta fel a figyelmemet, segítségét itt köszönöm meg. A csereszserződésről a Pannonhalmi Szemle számolt be pár mondatban (1997, V/1, 120–121).

³ Ezek közlését lásd SZÖRÉNYI László, *Pray György kiadatlan versei a Pannonhalmi Főkönyvtárban = Találkozások: Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát hatvanadik születésnapjára*, szerk. SÜLYÖK Elemér, VARGA Mátyás, Pannonhalma, Pannonhalmi Főapátság, 2006, 221–235.

⁴ Az eposz címe *Taurinum auspiciis Iosephi II. Augusti recuperatum*. SZÖRÉNYI László, *Pray György történetírása és alkalmi költészete = Classica, mediaevalia, neolatina: Acta conventus diebus undecimo et duodecimo mensis Maii anno MMIV Debrecini habiti*, ediderunt Ladislaus HAVAS, Emericus TEGYÉY, Debrecini, Societas Neolatina Hungarica Sectio Debreceniensis, 2006, 199–207.

Dux Laudon puellam Turcicam Belgrado praedam secum attulit.

Quam praedam ex bello ducis, Laudone, puellam,
Fiet tincta sacro flumine praeda Dei.
Major non poterás⁵ victo hoste redire Viennam,
Terras fers Domino, fers animasque Deo.

Az epigramma szerint Laudon,⁶ az osztrák csapatok fővezére Belgrád ostrománál nem csak II. Józsefnek szerzett területeket győzelme révén, de mert egy török kislányt is visz magával Bécsbe, az ő megkeresztelése után Isten számára is lesz hadizsákmánya.

Első olvasásra kegyetlennek és barbárnak tűnhet a tett, hogy a győztes hadviselő fél idegenbe hurcol egy kislányt mintegy trófeaként, vagy ahogy a szövegben szerepel, prédaként. Az esettel kapcsolatos ellenérzést fokozhatja, hogy tudomásunk van Laudon egy másik hadizsákmányáról is. Éppen ötven évvel korábban, amikor Laudon még az orosz hadseregben szolgált, ugyancsak Belgrád alól, a karlócai békét (1699) ratifikáló török főkövet síremlékét vitette Ausztriába, és állíttatta fel Bécshez közeli birtokán, Hadesdorfbán.⁷

Mielőtt azonban Laudonról egy olyan ember képe alakulna ki, aki minden hősiessége és katonai szakértelme ellenére kizárólag morálisan kifogásolható hadizsákmányokhoz vonzódott, nézzük meg a két eset hátterét. Az 1739-ben zsákmányolt sírkő esete nem egyedülálló a korban; Claudia Römer tanulmánya szerint ezeket eleve hadizsákmánynak, az ellenségtől szerzett „szuvenírnek” tekintették.⁸

⁵ A margón szerepel az első három szóra egy variáns: „Ditior haud poterás.”

⁶ Ernst Gideon von Laudon, vagy ahogy bárói rangra emelése után írta a nevét, Loudon 1717-ben született Livóniában, a mai Lettország területén. Akárcsak apja, ő is katonai pályára lépett. Tizenöt évesen jelentkezett az orosz hadseregbe, harcolt a lengyel örökösödési háborúban és a törökök ellen is. Miután II. Frigyes porosz király nem fogadta el szolgálatait, 1742-ben Franz von der Trenck osztrák alezredes hírhedt pandúrhadtestébe kérte a felvételét. Trenck kegyetlenségei miatt otthagyta a szabadcsapatot, és 1746-tól a horvát határőrvidéken szolgált. Ebben az időben vette feleségül a Bazinból való Clara von Haagent, és tért át a római katolikus vallásra. Többszöri elutasítás után, a hétéves háború (1756–1763) kitörésekor végül elfogadták Laudon jelentkezését a császári hadseregbe. Számos csatában kitüntette magát, és az 1758. évi hochkirchi ütközetben nyújtott teljesítménye miatt Mária Terézia osztrák örökletes bárói rangra (Freiherr) emelte őt. I. Ferenc császár (1708–1765) birodalmi grófi címet adományozott neki. A hétéves háború után Daun és Lacy tábornagyok mellett háttérbe szorult, ezért évekig visszavonultságban – ahogy a korabeli sajtó emlegette, „cincinnatiusi életmódban” – élt hadesdorfi birtokán. II. József még egyszer, utoljára hadba hívta az 1787-ben kirobbant törökellenes háború élére. Az idős és megfáradt Laudon azonban csakhamar kénytelen volt átadni a főparancsnokságot Hadik András tábornagynak. Ő viszont a Belgrád környéki hadműveletek idején megbetegedett, így 1789-ben a főparancsnoki kinevezést ismét Laudon kapta meg. Mindössze háromhetes ostrom után foglalta el Belgrádot (1789. október 8.), majd pár nap múlva Szendrőt. 1790. július 14-én halt meg Morvaországban, miután a kifejezetten számára felállított hadsereg élén a poroszok ellen vonult. Laudon életéről a máig legrészletesebb monográfia: W. E. von JANKO, *Laudon's Leben*, Wien, 1869.

⁷ Claudia RÖMER, *Egy, a 15 éves háborúból származó oszmán sírkő Steyersbergben, Alsó-Ausztriában*, Aetas, 1999/4, 56.

⁸ Uo.

Az elhurcolt török kislány története is más megvilágítást kap, ha először is figyelembe vesszük, hogy Pray epigrammájában ugyanaz az öröm kerül kifejezésre, mint ami az összes többi, Belgrád visszafoglalására írt költeményben, így Pray fentebb említett kiséposzában is. A császári csapatok (melyekben számos magyar egység is harcolt) régóta várt, keservesen kivívott diadala volt ez, melyet egy, a Magyar Királyság gazdaságát és emberi erőforrásait is rendkívül igénybe vevő hadjárat előzött meg. Az országban mindenfelé tapasztalható felháborodást még inkább növelte az osztrák katonaság kezdeti sikertelensége. Nem csoda hát, hogy a Belgrád visszavétele feletti, megkönnyebbüléssel vegyes győzelmi mámor sok alkalmi vers íróját, így Prayt is magával ragadta. Ez a szilaj öröm, és a kettős haszon (területek a császárnak, lelkek Istennek) emlegetése egy gyermek tragikus sorsával kapcsolatban az, ami megütközést válthat ki a mai olvasóból. Ha valaki viszont akkoriban olvasta volna a verset, tisztában lett volna azzal, hogy korántsem valamiféle kegyetlen hadizsákmányszerzésről van pusztán szó. Feltéve, ha az a valaki olvasott újságot.

Ernst Gideon von Laudon utolsó fényes haditette volt Belgrád (Nándorfehérvár) töröktől való visszafoglalásának irányítása. A Bécsbe hazatérő feldmarsallt nagy ünnepléssel fogadták Pesten és Budán 1789. december 20-án, valamint 21-én. A Magyar Kurír már ezt megelőzően arról informálta olvasóit, hogy noha még nem tudni, mikor érkezik pontosan az idős tábornagy Pestre, „a’ megholt Belgrádi basának egy igen szép leányát hozná-fel magával örök emlékezetül.”⁹ Később egy másik verzió is megjelent a kislány származásával és megtalálásával kapcsolatban. Eszerint az ötéves kislányt „a’ hajosok Májora Pemler úr” Orsovában, „2 török asszonyok között ülve találá.” Laudon ezután vette magához a gyermeket, és miután török ruhába öltöztette, elindult vele Bécsbe.¹⁰

A Hadi és Más Nevezetes Történetek egy harmadik változatot közölt ezzel kapcsolatban. Laudon Belgrád ostromakor talált rá az édesanyja holtteste mellett zokogó kislánnyra. A beszámoló arra is kitér, hogy Laudon a tiszteletére rendezett pesti ünnepségek idején egy katonatisztre bízta az árvát, akit az végig az ölében hordozott. Amikor a tábornagy hajóval kelt át Budára, ahol újabb ünnepségek várták, akkor is „mindég tsak azt mondotta, hogy az ő kis Leányára vigyázzanak.”¹¹ A 73 éves Laudon és felesége valószínűleg örömmel fogadták be magukhoz az árvát, minthogy egyetlen életben maradt gyermekük, a szintén katonatiszt Johann Ludwig Alexius már meglett férfi volt akkoriban. Ugyancsak a Hadi és Más Nevezetes Történetekből tudhatjuk meg, hogy a házaspár sokat foglalkozott a kislánnyal. Minthogy jól beszélt „illyriai nyelven”, vagyis horvátul, az egykor a horvát katonai határőrvidéken szolgáló Laudon szívesen társalgott vele. Felesége, aki Bazinból származott, és még mindig jól beszélt „tótul”, ugyancsak megértette magát a kislánnyal – amint arra a cikk utal – a horvát és a szlovák nyelv hasonlósága miatt.¹²

⁹ Magyar Kurír, 1789, 1450.

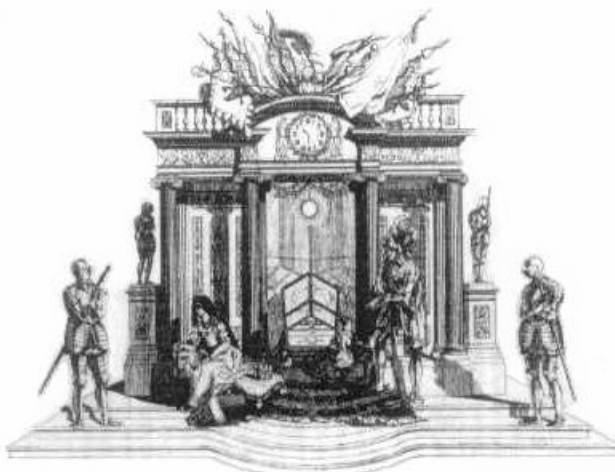
¹⁰ *Uo.*, 1463.

¹¹ Hadi és Más Nevezetes Történetek, II. szakasz, 6.

¹² *Uo.*, 169.

Laudon halála előtt néhány nappal kelt végrendeletében kétezer forintot hagyományozott fogadott gyermekére.¹³

A török kislány emléke a Mozart életművét kutató zenetörténészek jóvoltából máshonnan is ismert. A Wiener Zeitung 1791. március 26-i száma egy hirdetést tett közzé, melyben az állt, hogy Herr Müller a Himmelfortgasse egy épületének földszintjén megnyitotta installációját, egy mauzóleumot, melyet a világhírű Laudon feldmarsall tiszteletére emelt. Az érdeklődők egy forint ellenében tekinthették meg az emlékművet reggel 8-tól este 10-ig. Minden óráutéskor gyászzene csendült fel egy mechanikus orgonából; azon a héten, amikor a hirdetés megjelent, éppen Mozart egy műve volt hallható. A szokatlan látványosság alkotója, Müller úr (eredeti nevén Joseph Deym von Stritz) nagy közismertségnek örvendett Bécsben művészeti galériája révén, ahol híres műalkotásokról készült gipszmásolatokat, viaszfigurákat és mechanikus játékokat állított ki.¹⁴ Több géporgonára írt zeneművet is rendelt Mozarttól, aki – vélik egyes zenetörténészek – az f-moll fantáziát (K. 594) komponálhatta a Laudon-emlékmű háttérzenéjéül.¹⁵

A Laudon-mauzóleum

Magáról a mauzóleumról nem maradt fenn pontos leírás. Herr Müller valószínűleg gipszből készítette el a kisebb síremléket, vagy csak a homlokzatát, és abban helyezte el a viaszfigurákat. Az installációról fennmaradt egy metszet, mely a bécsi Albertina grafi-

¹³ JANKO, *i. m.*, 495. „Für die kleine Türkin Teka sind 2000 fl. als Eigenthum nutznießlich anzulegen...” A „Teka” vagy a kislány neve, vagy, ami valószínűbb, a török *tek* (am. ’egyedüli, magányos’) melléknévből származó szó, vagyis itt ’árva’ lehet a jelentése.

¹⁴ Otto Erich DEUTSCH, *Mozart: A Documentary Biography*, Stanford, Stanford University Press, 1966, 389.

¹⁵ Uo.

kai gyűjteményében ma is látható.¹⁶ A négyoszlopos klasszicista mauzóleum közepén egy üvegkoporsó áll, amelyben Laudon viaszból készült holtteste fekszik. A koporsóhoz lépcső vezet, körülötte gyászoló alakokat látunk. Bal kéz felől egy fekete fátylas asszony látható, vélhetőleg Laudon özvegye, aki egy urnát ölel át, melyben a halott szívét helyezték el. Lábánál pajzs hever, afölött pedig díszes párna, amin egy korona van. A koporsótól jobbra egy kardjára támaszkodó, magas, páncélba öltözött férfi áll egyik lábát a lépcső legalsó fokára téve. Ujjával egy harmadik alakra mutat, aki a koporsó lábánál ül, fején turbánnal, arcát egy zsebkendőbe rejtve: a Laudont sirató török kislány az.

¹⁶ A metszetről készült fotót lásd Otto Erich DEUTSCH, *Mozart und seine Welt in zeitgenössischen Bildern*, Kassel–Basel, Bärenreiter, 1961 (Mozart: Neue Ausgabe sämtlicher Werke, Serie 10, Supplement, Werkgruppe, 32), 243.